

ФІЛОСОФІЯ СПІЛКУВАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ І ВЗАЄМОДІЇ

(Вступне слово редакційної колегії)

В процесі свого розвитку людська цивілізація пройшла складний шлях від первісних родоплемінних угруповань до загальнопланетарного суспільства, яке зазнає все більш відчутного впливу глобалізації основних сфер його життя й діяльності. На цьому шляху люди пізнавали навколишній світ і себе в ньому, поступово розширюючи коло своїх контактів і можливостей його використання для кращого життєзабезпечення. Однак через складну й суперечливу природу самої людини це пізнання часто супроводжувалося як плідними контактами, так і кривавими конфліктами. Розуміння вкрай необхідного поєднання зусиль і життєвого досвіду відбувалося в умовах дуже жорсткої боротьби звірячого і людського в самій людині. На жаль, поступовий розвиток цивілізації призвів не до остаточного розв'язання цієї суперечливої дилеми, а до її перенесення на міжгруповий, міжкласовий, міжнаціональний та міждержавний рівень.

Практика суспільного життя переконливо свідчить про те, що часто в основі багатьох конфліктів лежать не тільки дійсно протилежні цілі та інтереси сторін, але й хибно зрозумілі, а то і взагалі чиїсь хворобливі амбіції, прагнення залишитися в історії. І їх не хвилює, що вони залишаться в ній на кшталт Герострата, який досяг своєї мети прославитися тим, що спалив величний храм Артеміди. Справжньої ж слави мають досягати ті, хто зміг помирити народи, хто сприяв порозумінню між ними. А порозуміння можливе лише за умови використання спілкування, взаємодії та спільної діяльності на благо всіх сторін потенційного конфлікту, який завдяки взаєморозумінню вдалося відвернути. Більш того, порозуміння найскоріше й досягається за допомогою спілкування.

На жаль, однак, сили, що керуються логікою антагонізму, відкидаючи навіть спроби встановити відносини взаєморозуміння й наступної взаємодії, ще лишаються досить сильними, а їхні філософія та ідеологія – досить поширеною. Звертаючись до низьких почуттів маси, до почуття певної зверхності стосовно представників інших народів і країн, культур і традицій, вірувань і звичаїв, ці сили часто навмисно йдуть навіть на відверте перекошування сутності культур, вірувань і звичаїв. Метою цих їхніх прагнень є створення образу ворога і налаштування людей на боротьбу,

інколи ціною власного життя, заради цілей та інтересів тих, хто їх послав на цю безглузду боротьбу.

Добре відомо, що жодна зі світових релігій не містить у своїх канонах вимоги ненависті до представників інших вірувань, тим більш закликів до їх фізичного знищення. Про це свідчить і екуменічних рух, і організація спільних молитов вищих ієрархів різних релігій, і взаємне відвідування ними храмів. Разом з тим, існує ще багато бажаючих перетворити розбіжності у розумінні Бога на непримириму ненависть. Особливо небезпечним це перетворення стає тоді, коли воно використовується на рівні державної ідеології або філософії тих чи інших екстремістських рухів. Проявом їх може виступати навіть заперечення окремим народам чи країнам їхнього права на саме існування.

Інші ж, мислячи категоріями минулого чи навіть позаминулого століття, вважають за необхідне будь-що приєднати до своєї й так найбільшої у світі території ще щось за рахунок сусідів. При цьому вони відверто ігнорують ними ж самими підписані меморандуми про гарантії територіальної цілісності сусідньої країни та недоторканості кордонів. Відкрита підтримка сепаратизму, терористичних кіл, неприховане втручання у внутрішні справи незалежних держав стають неминучими наслідками невміння спілкуватися й домовлятися, відсутності будь-якого бажання досягати взаєморозуміння.

До подібних проявів можна віднести й спроби перекласти на колишнього друга й однодумця відповідальність за невдоволення певної частини населення політикою керівництва. Ініціаторів таких спроб не хвилює, що цей колишній однодумець є хворою людиною похилого віку, що він визнаний світом одним і видатних мислителів сьогодення. Адже це він запропонував принципово нову систему освіти, яка отримала своє поширення у багатьох країнах, в яких є мусульманське населення. Він став визнаним авторитетом в ісламському світі, пропонуючи шляхи і засоби досягнення взаєморозуміння і злагоди між різними культурами та релігіями. При цьому головним для досягнення взаєморозуміння філософ вважає організацію діалогу між цивілізаціями, відкидаючи ідеї теорії неминучого їх зіткнення та конфлікту. Важливо також і те, що він закликає

мусульман діяти разом зі світовою спільнотою з тим, щоб подолати тероризм, який загрожує всьому людству. Разом з тим слід звернути увагу й на те, що вчений показує, як кожен народ може зберегти свої ідеали й цінності в наш вкрай складний і суперечливий час.

Філософія спілкування як вагомий чинник досягнення взаєморозуміння необхідна не тільки на макрорівні, в системі координат глобальних проблем і міждержавних відносин. Вона є вкрай необхідною буквально на всіх рівнях міжособистісних та міжгрупових взаємовідносин. Нехай навіть ця філософія розуміється та використовується учасниками спілкування не як наука про найзагальніші закономірності, а як певна система чітких взаємоприйнятних норм і правил спілкування. І в такому спрощеному вигляді вона здатна активно сприяти досягненню взаєморозуміння. Але у цьому разі перш за все необхідно визначитися зі спільними цілями й цінностями.

Ось тут і виникає необхідність спілкування. Адже коли люди зібралися щось спільно зробити, перш за все їм слід з'ясувати цілі майбутньої діяльності. Інакше у них вийде щось на кшталт будівництва біблейської Вавилонської вежі. Яскравим прикладом слугує спостереження за діяльністю нашого парламенту. Ми цілком розуміємо, що його склад і структура істотною мірою відображають склад і структуру самого суспільства, його неоднорідність, його недостатню політичну і моральну зрілість, його інтелектуальну ліню. Це відображення дає певні підстави представникам молоді пропонувати позбавлення пенсіонерів виборчих прав. Безумовно, ця пропозиція суперечить Конституції України, але вона мала б примусити декого з представників старших поколінь серйозно замислитися над тим, кого і для чого вони обирають.

Та й демократія має розглядатися депутатами не як всюдозволеність, а як право на свою думку й можливість її висловлювати, але їхні практичні дії мають бути спрямовані на досягнення спільних цілей, якими є добробут народу й могутність держави. При цьому добробут має бути зумовлений не якимись субсидіями, а напруженою працею кожного. Можуть держави та її високий міжнародний авторитет досягаються також не завдяки позикам МВФ, а завдяки тій же напруженій праці людей, що гідно оплачується. При цьому громадянське суспільство вимагає від влади

викорінення корупції, забезпечення верховенства права, справедливості й чесного виконання своїх обов'язків.

Безумовно, суспільство повинно дозріти до такого стану, але величезну роль у прискоренні цього дозрівання має відігравати система освіти. Крім суто формального змісту навчання вона має істотно посилити увагу завданням з виховання та особистісного розвитку учнів і студентів. А ці завдання прямо передбачають необхідність навчити їх культурі спілкування, прищепити їм справжнє толерантне ставлення до інших людей незалежно від раси, національності, мови, культури, релігії тощо. Задля цього бажано проводити дружні зустрічі учнів і студентів різних країн, спортивні змагання, вечори відпочинку тощо.

Під час подібних заходів через потребу у спілкуванні виникає можливість вдосконалення навичок володіння іноземною мовою. Життєва практика чітко свідчить про те, що таке безпосереднє спілкування не тільки активно сприяє досягненню взаєморозуміння, але й допомагає молоді краще засвоювати мовні конструкції, ніж це відбувається під час навчальних занять. Але головним тут стає все-таки взаєморозуміння і культурне взаємобагачення. Водночас має відбуватися й обмін науково-технічними досягненнями та організація взаємодії країн і народів, спрямованої на ефективне подолання тих складних проблем і грізних викликів, що постають сьогодні перед людством. Необхідно посилити тиск вчених на владу і залучити до нього широкі кола громадськості з тим, щоб влада усвідомила ту істину, що ми стоїмо перед реальною загрозою глобальної катастрофи, яка ставить під сумнів саме існування нашої цивілізації.

Перед цією загрозою виявляються дрібними й незначущими прагнення й цілі особистого збагачення, розширення територій чи підкорення інших країн і народів. Перед нею стає зрозумілим, що найвищою цінністю є людина, її життя і здоров'я, і що необхідною умовою належного їх збереження є забезпечення гармонійного співіснування людини з природою, невід'ємною частиною якої є і сама людина. Світова спільнота, хоча і повільно, але починає це розуміти, як і розуміти серйозність загроз. Свідченням такого розуміння може слугувати хоча б Кіотський протокол та інші рішення конференцій з охорони довкілля, які час від часу організуються і проводяться під

егідою ООН. Однак це розуміння, на жаль, ще не трансформується у глобальне взаєморозуміння. Торгівля квотами на забруднення довкілля є аморальною. Встановлених квот мають неухильно дотримуватися всі учасники, обмежуючи забруднення і відмовляючись від природоруйнівних технологій.

Взаєморозуміння дійсно повинно набувати глобального характеру, а його філософія, яка реалізується через спілкування, має спрямовуватися на спільну діяльність заради збереження людства і безцінних надбань його культури. Для цього знов-таки слід звернутися до цілей і завдань освіти, до цінностей, які вона має формувати і прищеплювати молоді. Нагадаємо, що ще Аристотель свого часу вказував на природну потребу вільної людини в освіті як утворенні тіла й душі, схильностей і розуму, яке гідне її й саме по собі прекрасне, і в той же час не є значущим лише з точки зору суто утилітарної практичної користі.

В наш час слова великого філософа напередодні 2400-річчя від дня його народження набувають особливої ваги й актуальності, оскільки система освіти все більше схиляється саме до забезпечення якраз утилітарної практичної користі й зосереджує свої зусилля на навчанні, точніше на примусі учнів і студентів засвоювати дедалі все більший обсяг знань. Це особливо стає характерним для системи інженерної освіти, яка формує технократичний тип мислення студентів, ігноруючи той факт, що для їхньої майбутньої діяльності не менш важливими, ніж професійні знання, є навички взаєморозуміння і плідної взаємодії з людьми. А для належного ж формування таких навичок майбутнім фахівцям необхідні знання психології і філософії взаємодії, цілісна система поглядів і уявлень про спілкування та його культуру і можливості, сукупність яких утворює філософію спілкування у широкому її розумінні.

Наявність у людини своєї філософії міжособистісного спілкування і цілей цього спілкування як засобу досягнення взаєморозуміння, а отже й успішного здійснення спільної діяльності набуває особливої важливості у тому разі, коли цій людині доводиться виконувати функції керівництва іншими людьми. Тут його особистий авторитет як керівника виявляється істотною мірою залежним від його уміння спілкуватися, від характеру спілкування та його культури. Вона стає вкрай необхідною, оскільки в умовах демократизації суспільно-

го життя та зростання освітнього і кваліфікаційного рівня працівників помітно зростає рівень їхньої самосвідомості, що вимагає бачити в кожній людині особистість. Будь-яке приниження її гідності ускладнює досягнення взаєморозуміння з нею та можливості плідної творчої взаємодії.

Тому прищеплення майбутнім фахівцям, особливо майбутнім керівникам, ідей і положень належної філософії спілкування постає важливим завданням освіти. Для його успішного розв'язання слід забезпечити системну цілісність навчально-виховного процесу з гармонійним поєднанням вивчення фахових дисциплін з дисциплінами соціально-гуманітарного циклу. При цьому важливо, щоб вони вивчалися не так, як при професійній підготовці гуманітаріїв, а як освоєння одного з необхідних складників майбутньої практичної діяльності, як оволодіння важливим інструментарієм успішного взаєморозуміння і взаємодії з людьми. Студент повинен розуміти, що йому в подальшому житті й діяльності доведеться зустрічатися не з якимись стандартними схемами, а з реальними людьми, кожному з яких притаманні свої характерні особливості, свої інтереси і прагнення, свої цілі, цінності та ідеали.

Більш того, він, як майбутній фахівець, повинен вже на студентській лаві добре розуміти, що в його професійній діяльності досягнення взаєморозуміння і забезпечення плідної взаємодії з різними людьми буде одним з найскладніших завдань, що успішне вирішення цього завдання вимагатиме від нього не тільки глибоких людинознавчих знань, а й розвиненої інтуїції, уміння швидко обирати лінію поведінки і характер спілкування з тим чи іншим працівником, а також раціонально їх змінювати, якщо вибір виявився невдалим. Для забезпечення його готовності до таких ситуацій, необхідно, по-перше, використовувати в навчально-виховному процесі інноваційні педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, рольові та ділові ігри. По-друге, вкрай важливу роль мають відігравати філософія і культура педагогічного спілкування як один з проявів педагогічної майстерності і професійної компетентності викладача. Саме його уміння успішно досягати належного взаєморозуміння як з групою у цілому, так і з кожним студентом особисто, і має розглядатися як один з важливих критеріїв його професійної зрілості.

Розглянуті проблеми, зумовлені недостатнім рівнем взаєморозуміння між людьми і різними їх угрупованнями, вимагають істотного посилення культури спілкування, особливо міжкультурної комунікації. Однак для того, щоб освіта в першу чергу, засоби масової інформації, політичні та релігійні організації мали можливість ефективно впливати відповідно на своїх учнів і студентів, читачів і слухачів, прихильників і віруючих, необхідні певні теоретичні напрацювання. Тому Редакційна рада і редакційна колегія нашого журналу прагнуть сприяти дослідникам у сфері філософії і психології спілкування, його етики і культури, соціальної комунікації та інших напрямків.

Серед тих матеріалів, які надходять до редакції, ми в першу чергу й відбираємо ті, що стосуються таких проблем, а також питань, пов'язаних зі специфічними різновидами спілкування. Прикладами виступають педагогічне, ділове, управлінське тощо, а також спілкування лікаря з пацієнтом чи з його рідними і близькими. Ми виходимо з того, що між філософією людського спілкування і комунікативною практикою існує система прямих і зворотних зв'язків. При цьому, цілком природно, первісним виступає саме міжособистісне спілкування, яке є невід'ємним екзистенціалом суспільного буття людини і соціуму. Адже воно виникло задовго до появи як філософії взагалі, так і спроб філософського осмислення феномену спілкування.

З іншого боку, істотні зміни індивідуального і суспільного буття, зумовлені науково-технічним і соціальним прогресом, процесами глобалізації, появою, стрімким розвитком та ускладненням інформаційно-комунікаційних засобів і технологій, викликають якісні зміни в самих цілях, змісті й характері міжособистісного спілкування. Необхідність відповідних змін у комунікативній підготовці вже не тільки підростаючих поколінь, а й досвідчених фахівців в системі післядипломної освіти та в процесі самоосвіти викликає потребу у глибокому осмисленні змін, що відбуваються й доцільних реакцій на ці зміни. Таке осмислення і є одним із складників предмету досліджень філософії людського спілкування.

Тим більш філософія спілкування стає вкрай необхідною при пошуку доцільних шляхів і засобів комунікації між конфліктуєчими сторонами з метою досягнення взаєморозуміння і подолання конфлікту або, принаймні,

зниження рівня напруженості й забезпечення готовності сторін до обговорення спірних проблем та до взаємодії у пошуку можливостей їх розв'язання. Наш життєвий досвід, наукові дослідження і багаторічна практика педагогічної діяльності переконливо свідчать, що простих шляхів, способів і засобів тут не існує, що подолання не те що конфліктів, а навіть певних розбіжностей в цілях і цінностях, прагненнях та інтересах сторін вимагає і терпіння, і толерантності, і глибоких знань. В тому числі вкрай необхідними є і знання філософії міжособистісного спілкування, яка виступає логіко-методологічною основою комунікативної діяльності, спрямованої на досягнення взаєморозуміння.

Філософія спілкування дозволяє людині стримувати емоції, вислухати й спробувати зрозуміти свого партнера по спілкуванню. А вже тільки те, що ви його вислухали, може дати принаймні такі два важливих результати. По-перше, людина, яку вислухали, частіш за все відчуває певну вдячність за це і здатна дещо пом'якшити свою позицію і більш уважно вислухати ваші аргументи. По-друге, вислухавши і навіть не прийнявши позицію цієї людини, ви краще її можете зрозуміти, виявити її сильні й слабкі сторони і спробувати навести більш переконливі аргументи.

Філософію спілкування можна розглядати у двох сенсах. Перший з них означає цілісну систему філософського аналізу спілкування як специфічного феномену з відповідним понятійно-категоріальним апаратом. Другий означає сукупність поглядів на спілкування, яких людина прагне дотримуватися у практиці своєї комунікативної діяльності. Редакційна колегія журналу активно підтримує матеріали дослідження обох цих сенсів, оскільки при їх умілому використанні виникають передумови досягнення певного взаєморозуміння між сторонами навіть у самих складних і суперечливих ситуаціях.

Щиро сподіваємося на взаєморозуміння з нашими читачами і авторами.

*В.Г. Кремень, Голова координаційної ради,
С.О. Заветний, головний редактор журналу,
О.С. Пономарьов, відповідальний секретар редакційної колегії*